

Toksik Kapitalizm

Michel Husson

Inprecor, n° 541/542, Eylül-Ekim 2008, <http://hussonet.free.fr/toxicap.pdf>

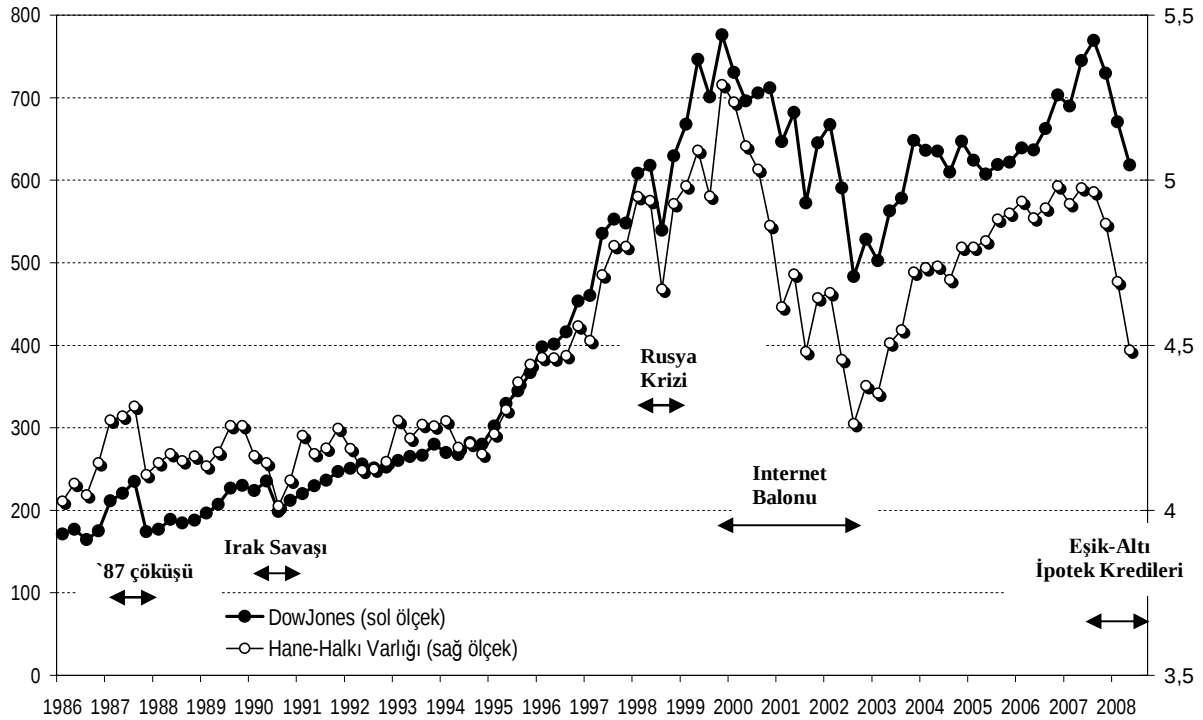
Türkçesi: Osman S. Binatlı

Bugün tanık olduğumuz kriz neoliberal kapitalizmin bizatihi temellerini sarsıyor. Gittikçe ivme kazanan bir hızla geliyor ve kimse nereye götüreceğini söyleyecek durumda değil. Bu makale krizin gelişimini adım adım takip etmek amacını taşıyor zira basıldığı an itibarıyla güncelliğini yitirmiş olma ihtimali söz konusu 1. Makale daha ziyade krizin yorumu için birkaç anahtar önermeyi ve bu krizde muhtemel toplumsal kazanç/kayıpların neler olduğunu göstermeyi amaçlıyor.

Finansal Krizin Mekaniği

Finansal krizin karmaşıklığı insanın biraz başını döndürüyor ama yine de başlıca mekanizmalarını ortaya koymak mümkün 2. Yola çıkış noktası azami kârlılık arayışında hatırı sayılır bir “serbest” sermayeler kitlesinin mevcut olmasıdır. Dönemsel olarak, bu sermayeler yeni bir damar [kâr kaynağı] keşfederler ve “kendini-gerçekleştiren kehanetler”den beslenen delicesine bir coşku başlatırlar: en fazla getiri sağlayacak gibi görünen varlığın başına üşüşerek bu varlığın fiyatı yükseltilir ve böylece başlangıçtaki iyimserlik teyit edilmiş olur. Borsanın veya ipotek piyasasının sonsuza kadar yükselemeyeceğini açıklayanların uyarıları alaya alınır çünkü oyun tutmuştur. Grafik 1 başlıca evreler konusunda hafızamızı tazeler:

Grafik 1 – ABD’de Borsa ve Hane-Halkı Varlığı [Serveti] (Net)

Dow Jones Endeksi (sol ölçek) cari fiyatlarla (1960 = 100)

Net Hane-Halkı Varlığı (sağ ölçek) cari gelirlerinin katı olarak

Grafiklerin kaynak ve verileri: <http://hussonet.free.fr/toxicap.xls>

1. Ayrıntılı bir anlatım için bkz. *Les Échos*, “La crise financière au jour le jour”, <http://tinyurl.com/toxico2> veya Jacques Sapir, “Sept jours qui ébranlèrent la finance”, <http://tinyurl.com/toxico1>
2. Sentetik bir sunum için bkz. Michel Aglietta, “10 clés pour comprendre la crise”, *Le Nouvel Observateur*, 25 Eylül 2008, <http://tinyurl.com/toxico3>

1987 borsa çöküşü, 1990’da bunu izleyen ve Irak’a ilk müdahaleyi önceleyen bir başkası. 1995 yılının ortasından itibaren “*yeni ekonomi*” denilen ve borsada çılgınca bir yükselişle el ele giden bir dönem başlar. Güney-Doğu Asya’daki ve Rusya’daki krizler – ve ABD’de Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi [LTCM] fonunun iflası – balonu 1998’de yalnızca geçici bir süre için söndürür ve bu balonun şiddetle patlayışı ancak 2000 yılı başından sonra gerçekleşir. Sürecin denetimsiz hızlanması iki yıl sonra tekrar başlar ve nihayetinde 2007 Temmuzunda eşik-altı konut kredileri [subprimes] krizine yol açar.

Balonun tüm genliğini kazanabilmesi için kullanılabilir sermayeler yeterli olmaz; aynı zamanda düzenlemenin [régulation] de buna engel oluşturmaması gerekir. Oysa düzenleme, siyasi mahiyette kararlarla ve sofistike finansal yeniliklerin, giderek daha da azalan saydamlıkta pratiklerin devreye sokulmasıyla zaten delinmiş durumdadır. Bir finansal kurumun başlangıçta elinde bulundurduğu fonları çarpan etkisiyle artırmasına izin veren kaldıraç etkisi buna örnek verilebilir. Türev ürünler karmaşık vadeli alım/satım işlemlerinin yapılmasına imkân tanır. Bankaların şüpheli alacaklarından, bunları başka alacaklarıyla birlikte, daha sonra menkul değer olarak satılacak (menkul-değerleştirme terimi de buradan gelir) bir çeşit sürpriz pakete yerleştirip kurtulmaları mümkün olur. Farklı alacaklara bağlı risk dolaşıma girer ve artık bilânçoda yer almaz. Böylelikle de belli bir özvarlık rasyosunu zorunlu kılan ihtiyatlılık kurallarının denetiminden kaçmış olur.

Eşik-altı krizi görece dar bir piyasa diliminde, yoksul hane-halklarına satın aldıkları evlerin ipoteği karşılığı tahsis edilen krediler kesiminde patlak verdi. Bu kredi sözleşmelerinin akdi gerçek bir dolandırıcılık örneğiydi çünkü bankalar bunların geri ödenmeyeceklerini bal gibi biliyorlardı. Ne ki menkul-değerleştirme bunlardan kurtulmaya imkân tanıyordu. Gayrimenkul piyasasındaki terse-dönüş ilk hane-halkı iflaslarıyla çakıştı: bu çürük alacakların teminatını oluşturan konutların satılması artık mümkün değildi, satılsalar da satış fiyatı başlangıçta verilen krediyi artık karşılamıyordu. Gayrimenkul krizi zincirleme bir tepkime başlattı: bankalar birbiri ardına zarar açıkladılar ve giderek bu zararları finanse etmek için yeni kaynaklar bulmaktan aciz duruma düştüler. Merkez bankaları ve hükümetler bir zincirleme iflaslar silsilesinin önüne geçmek için piyasaya likidite temin ettiler veya bankaların bir bölümünü “*kamulaştırdılar*”.

Sanaldan Gerçeğe

Kısaca özetlenen bu senaryo birçok sorunu ortaya koyuyor. Bunların en temel olanı sanaldan gerçeğe geçiş sorunu. Her finansal kriz gibi bugün cereyan eden kriz de aslında değer yasasının bir ihtarı olarak yorumlanmalıdır.

Finansal varlıklar [aktifler] bir “*değer*”e sahiptir. Eğer birim piyasa fiyatı 100 Avro olan bir milyon hisseye sahipsem, servetim 100 milyon Avrodur. Şayet hisselerimin borsa rayici iki katına çıkarsa servetim de ikiye katlanır, yarı yarıya azalırsa 50 milyon Avro kaybederim. Gelgelelim bu rakamlar benim finansal varlığımın yalnızca sanal değerini ölçerler. Kâr (ya da zarar) ancak ve ancak ben bu hisseleri, gerçek bir mal, mesela lüks bir konut edinmek üzere nakit sağlamak için elden çıkarmaya kalktığım anda gerçeklik kazanır. Borsa kapitalizasyonu, yani hisselerin toplam değeri bizzatı bir anlama sahip değildir. Finansal piyasalar çoğunlukla, mesela France Telecom hissesi almak için Vivendi hissesi satılan ikincil piyasalardır. Bu hisselerin fiyatı arz ve talebe bağlı olarak dalgalanabilir, ne var ki bizzat bu işlemlerin kendileri de mübadelelerin gerçekleştiği rayicin görece itibari olması anlamında sanaldır. Bu tikel cinsten fiyatları sanki gerçek para birimlerinden kopuk özel bir para birimiyle ifade ediliyorlarmış gibi binle çarpmak mümkün olabilirdi. Böylelikle, herkesin hisselerini satmaya kalkmamaları koşuluyla hisse milyarderi olacağı bir ekonomi tahayyül etmek mümkün

olabilirdi. Nihayetinde fazla yoruma gerek bırakmayan ifadeleri yineleyecek olursak, sakin gidişatında ilerleyen bir reel ekonomiyle üstel bir hızda şişen bir finansal alana sahip olurduk.

Ne var ki, finansal alanla reel alan arasında “dönüşüm kavşakları” mevcut olduğundan kalıcı bir ıraksama imkân dâhilinde değildir. Yılda %2 ya da %3 büyüyen bir ekonominin, öz-sermaye savunucularının iddia ettikleri gibi %15’lik bir evrensel getiri sağlaması mümkün değildir. Finansal varlıklardan elde edilen gelirler yeniden bu varlıklara yatırıldığı sürece portföyler reel alanla her türlü maddi ilişkinin dışında büyürler ve fark potansiyel olarak sonsuz hale gelebilir. Ama şayet bu finansal menkul değerlerin oluşturduğu çekme haklarından bir bölümü kalkıp reel alana gitmeye, diğer bir deyişle kendisini metalar karşılığı mübadele etmeye çalışırsa, bu aktarım değer yasasına ya da şiirsellikten daha uzak bir biçimde arz/talep yasasına tabi olmak zorunda kalacaktır. Gerçekten de, bu yeni satın-alma gücünün üretim cenahında bir karşılık bulmadığını ve kendisini ücretli talebine ikame etmeyi de başaramadığını hayal edelim: bu durumda düzeltme fiyatlar aracılığıyla yapılacaktır ki bu da finansal gelirler de dâhil olmak üzere gelirlerin değersizleşmesi anlamına gelir. Aslına bakılırsa, rantiyelerin enflasyon konusundaki aşırı hassasiyetini anlaşılır kılan da budur; zira portföylerinin gerçek getirisi enflasyona bağlıdır. Ama şayet böyle bir değersizleşme gerçekleşecek olursa, bu değersizleşme portföylerin değerlemesine de sirayet eder ve menkul değerlerin rayici bu durumda sağladığı reel getiriye uyum sağlamak için düşmek zorundadır.

Finansal menkul değerler üretilen artık-değer üzerinde hak iddialarıdır. Bu hak kullanılmadığı sürece her şey sanal kalır. Gelgelelim, bu hak iddiası ileri sürülür sürülmez, bu iddianın, çok basit biçimde üretilmiş olandan daha fazla reel zenginlik dağıtılamayacağını söylemekten ibaret olan değer yasasına tabi olduğu keşfedilir. Nesnel bir bakış açısından, Borsa rayiçlerinin bu nedenle işletmelerin, üzerinden finansal gelirlerin ödeneceği, beklenen kârlarını temsil etmeleri gerekirdi. Ne var ki bu rayiçler bütünüyle kopup uzaklaşmış durumdadır ve insan emeğinin sömürülmesi üzerine inşa edilmiş sermaye kârlılığıyla artık olsa olsa uzak bir ilişki sürdürmekte. Bu görüngü kapitalizmin tüm tarihi boyunca hiçbir zaman böylesi bir boyuta ulaşmamıştı ve bunun sonsuza dek sürmesi de mümkün değildi.

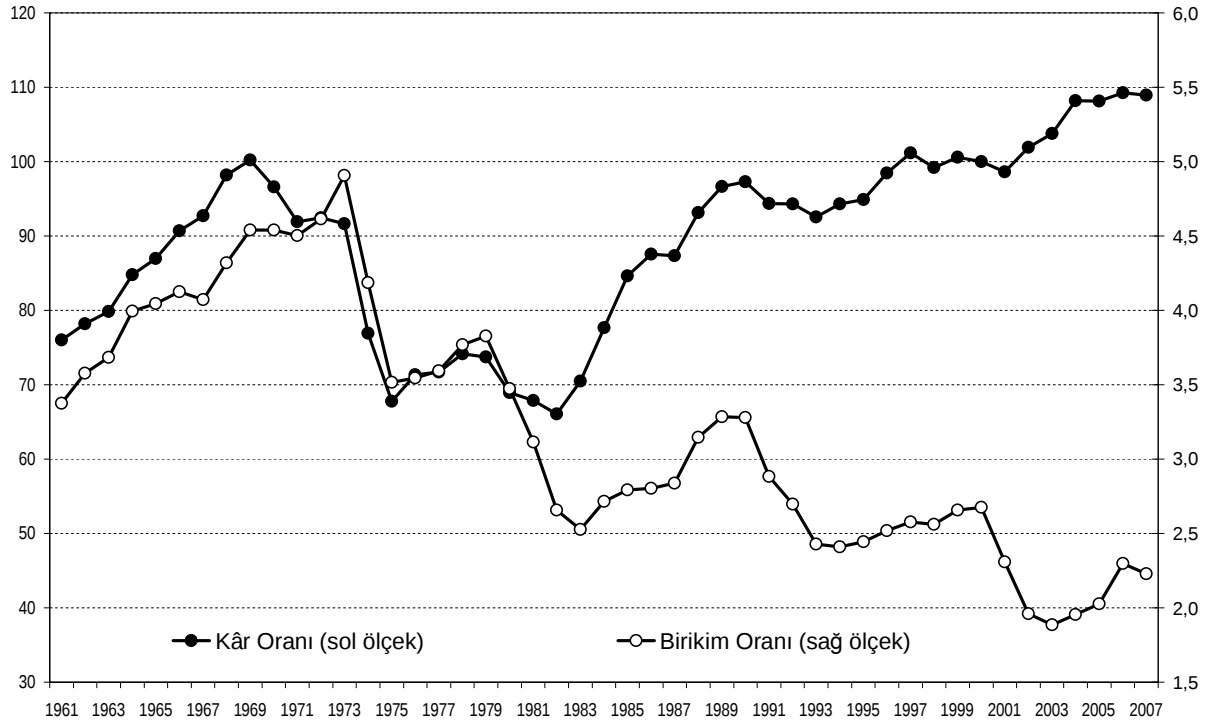
Finansallaşmanın İktisadi Temeli

Finansal balonlar yalnızca doymak bilmez spekülâtörlerin yanılsamalarına dayanmaz. Serbest sermayelerin sürekli yaratılması tarafından beslenirler. İlk kaynak, bizzat kendisi de ikili bir hareketin – bir taraftan ücretlerin genelleşmiş gerilemesiyle 3 diğer taraftan kâr oranının düzelip eski haline gelmesine karşın birikim oranının durgun seyri hatta gerilemesinin – sonucu olan biriktirilmemiş kârın eğilimsel artışıdır. Grafik 2 kâr oranıyla birikim oranının 1980’li yılların başına kadar paralel bir gelişme gösterdiklerini, sonrasında önemli ölçüde ıraksamaya başladıklarını göstermektedir. Griye boyanmış alan artık-değerin biriktirilmemiş kesrindeki artış ölçmeye imkân tanır.

Daha önce eşi benzeri görülmemiş bu diziliş *a priori* bir realizasyon sorununu gündeme getirir: eğer ücretler düşüp yatırımlar da durgun seyrederse üretimi kim satın alacaktır? Diğer bir deyişle bu yeni modelle bağdaşabilir yeniden-üretim şemaları hangileridir? Buna verilebilecek tek bir cevap vardır: ücretli kesim dışı gelirlerden kaynaklanan tüketim ücretli tüketicinin durgun seyrini telafi etmelidir. Ve Grafik 3’ün gösterdiği gibi gerçekte olup biten de budur.

3. Bkz. Michel Husson, “La hausse tendancielle du taux d’exploitation”, *Inprecor* n° 534 – 535, Ocak-Şubat 2008, <http://hussonet.free.fr/parvainp.pdf>

Grafik 2 – Kâr Oranı ve Birikim Oranı (ABD+Avrupa Birliği+Japonya)

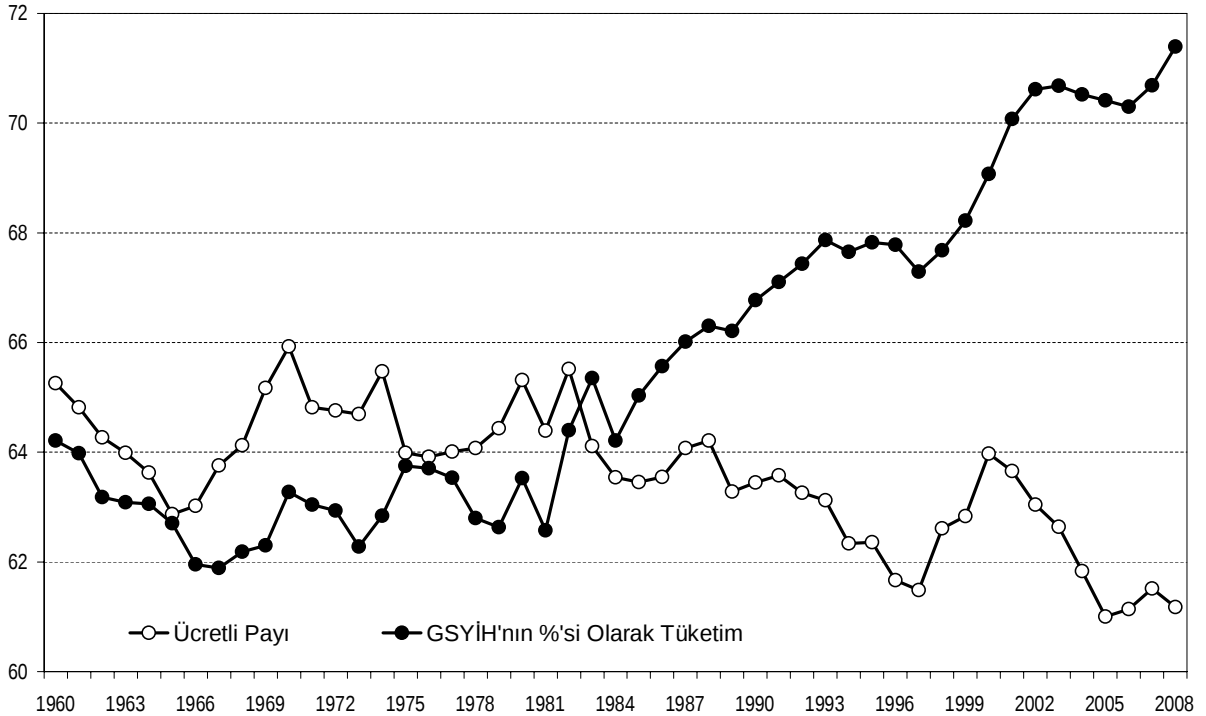

Birikim Oranı = Net Sermaye Hacminin Artış Oranı

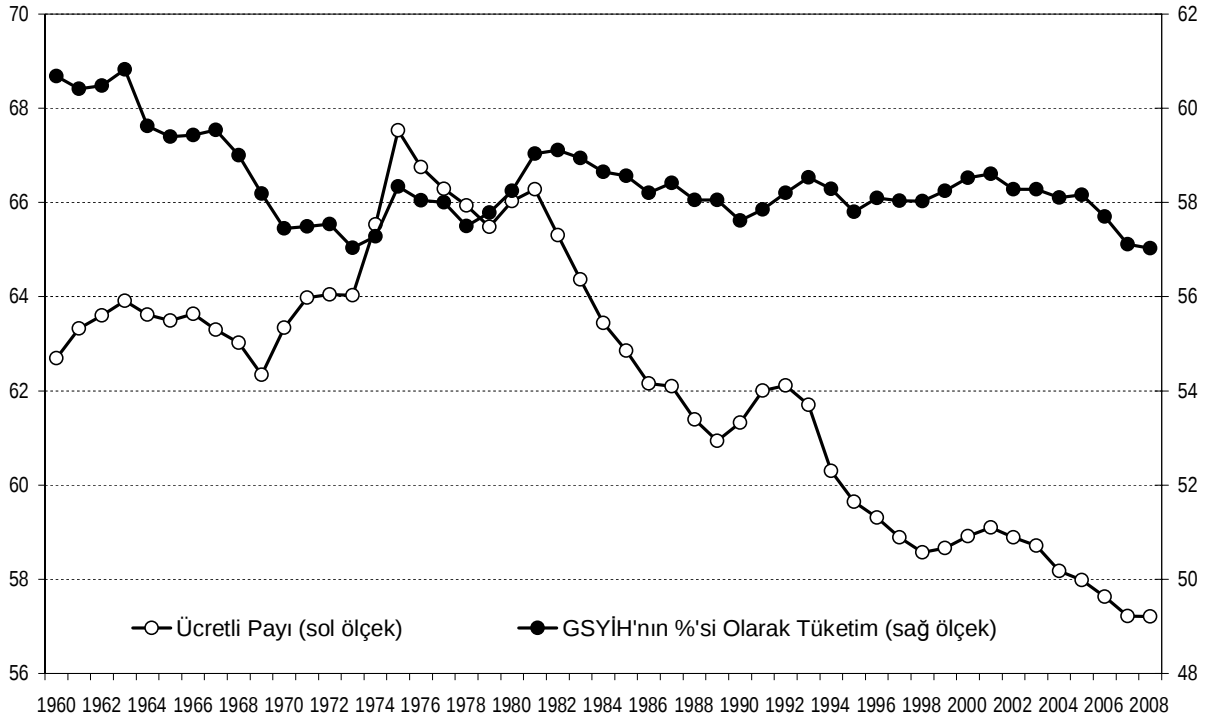
Kâr Oranı = Kâr/Sermaye (taban: 2000 yılında 100)

Grafiklerin kaynak ve verileri: <http://hussonet.free.fr/toxicap.xls>

Grafik 3A – ABD’de Ücretlerin ve Özel Tüketimin GSYİH’deki Payı

Grafik 3B – Avrupa Birliği’nde Ücretlerin ve Özel Tüketimin GSYİH’deki Payı

Grafiklerin kaynak ve verileri: <http://hussonet.free.fr/toxicap.xls>

Gelişmeleri kabaca şöyle özetlemek mümkündür: ABD’de ücretlerin payı görece sabit kalır, buna karşın hane-halklarının tüketimi GSYİH’dan çok daha hızlı artar. Avrupa’da ücretli payındaki belirgin gerilemeye rağmen sabit kalan, tüketimin GSYİH içindeki payı olur. Her iki örnekte de ücretlerin payıyla tüketimin payı arasındaki fark (griye boyanmış alan), kârla birikim arasındaki farkı telafi edecek şekilde açılır. Finans bu telafiyi gerçekleştirmenin aracı olur ve başlıca üç yola başvurur. Bunların ilki rantiyelerin tüketimidir: biriktirilmemiş artık-değerin bir bölümü bunu tüketecek olan finansal gelir sahiplerine dağıtılır. Bu önemli bir husustur: yeniden-üretim ancak şayet rantiyelerin tüketimi yeterli pazarlar temin etme amacıyla ücretlilerin tüketimine omuz verirse mümkün olur. Dolayısıyla, eşitsizliklerin artması bu modelin bizatihi özünde mevcuttur.

Finansın ikinci müdahalesi ücretlerle rantlar arasına belli bir bulanıklık getirmekten ibarettir: ücretlilerin gelirlerinin giderek artan bir bölümü, sahici bir ücretten ziyade artık-değerin bir bölüşümü olarak çözümlenebilecek finansal nemalandırmalar biçimini alır. Son olarak – ki bu özellikle ABD için doğrudur – finans, tüketimleri, ücretlerde bir artışa bağlı olarak değil tasarruf oranında bir azalma nedeniyle artan hane-halklarının borçlanmasının üstel bir gelişimini de mümkün kılar 4.

Demek ki finans sağlıklı bir bünyede bir asalak değildir. Yatırıma gitmeyen kârdan beslenir ama zamanla bu mekanizmayı güçlendiren bir özerklik derecesi kazanır. Serbest sermayeler, azami bir kâr (meşhur %15 normu) arayışında dolaşıma girerler ve bunu kimi piyasa dilimlerinde en azından geçici olarak elde etmeyi başarırlar. Bizatihi bankalar kârın giderek artan bir bölümüne el koyarlar. Bu azami-bir-verim-için-rekabet kârlılık normunu yükseltir ve kârlı addedilen yatırım alanlarını biraz daha seyrekleştirir ve böylelikle bu kez kendileri de finansal bir hiper-kârlılık arayışına çıkacak yeni serbest sermayeler açığa çıkartır. Bu kısır döngü bir kez daha gelirlerin, emekçilerin ve onların toplumsal ihtiyaçlarının tanınmasının aleyhine bir bölüşümüne dayanır.

4. Bkz. Michel Husson, “États-unis: la fin d’un modèle”, *La Brèche*, n° 3, 2008, <http://hussonet.free.fr/parvainp.pdf>

Gerçek Ekonomiye Yayılma

1987’de, borsanın çöküşü iktisatçıların çoğunu dünya ekonomisinde sert bir yavaşlama öngörmeye itmişti. Gerçekleşen ise tam tersiydi: gelişmiş ülkeler 1988’den itibaren çok dinamik bir büyüme çevrimi yaşadılar. Demek ki borsa krizi reel ekonomiye yayılmamış, tersine ayıklama işlevi görmüş ve her şeye sıfırdan başlamaya imkân tanımıştı. Hesapları temizlemek ve total ördekleri eleyip saf dışı bırakmak krizlerin zaten klasik bir işlevidir. Birkaç yıl sonra, geniş boyutlu bir gayrimenkul ve ipotek kredileri krizi gelip, o dönemde dünya pazarlarını zapt edecek yükselen güç olarak takdim edilen Japonya’yı vurdu. Böylece Japon ekonomisinin içinden çıkmakta zorluk çekeceği aşağı yukarı sıfır büyümeli bir on-yıllık dönem başlamış oldu.

Demek ki finans yerine ve dönemine bağlı olarak az çok özerktir ve bugün finansal krizin reel ekonomiye sirayet edip etmeyeceği sorusunu sormak gerekir. Bu soruna ilişkin ilk tez mevcut yavaşlamanın temel olarak finansal krizle değil, petrol ve hammadde fiyatlarında artış, Avrupa’da yetersiz para ve bütçe politikaları, yükselen piyasaların rekabeti vb. gibi başka etmenlerle izah edilebilir olduğunu söylemekten ibarettir. Finansal kriz bu haliyle her şeyden önce ABD’ni ilgilendirecek ve dünya konjonktürü üzerinde görece az etkiye sahip olacaktır. Ayrışma [decouplage/decoupling] tezi denilen bu teze göre yükselen ülkelerin talebi, nöbeti ABD’den devralmak üzere hazır ve nazır bekliyor olacaktır. Merkez bankalarının ve devletlerin müdahalesi 1929 Büyük Buhranındakine benzer bir zincirleme gelişmeyi önlemeye ve bankaların zararlarını zamana yaymaya imkân tanıyacaktır. Kısaca, finansal alanla iktisadi alan görece kompartımanlaşmış olacaktır.

Bu çözümleme yadsınması mümkün olmayan gerçeklere dayansa da bu gerçekliklerden kendi görelî iyimserliğine aykırı sonuçları çıkarmaz. Krizin çok sayıda boyutu, özellikle de petrol ve hammadde fiyatlarındaki yükselişi bileştirdiği doğrudur. Gelgelelim bu farklı veçheler sistem oluşturur ve temelde ortak bir kökene yani dünya ekonomisinin mevcut örgütlenmesine göndermede bulunurlar. Mevcut krizin sızdırmaz kompartımanlara ayrılabilceğini düşünmek bu krizden hiçbir şey anlamamak demektir. Bu eşzamanlılık, tersine, finansal krizin reel ekonomiye yayılmasını güçlendirecektir. Bu yayılma görelî önemi bir ülkeden diğerine değişkenlik gösterecek başlıca altı kanaldan olacaktır:

1. Kredi sıkışıklığı (*credit crunch*), zararları sonucu zor durumda kalan bankaların kendilerini finanse etmeyi başaramamaları nedeniyle finansal krizin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ama bu kısıtlamalar aynı zamanda hane-halklarının tüketimiyle işletmelerin yatırımlarını da ilgilendirmektedir. Hane-halkı tüketiminin borçlanma tarafından sürüklendiği ABD ve İngiltere gibi ülkelerde bu etki özellikle belirgin olacaktır.
2. Borsa rayiçlerinin düşmesi hane-halklarının finansal ve gayrimenkul varlıklarının değerini düşürmekte (bkz. Grafik 1) ve onları daha az tüketmeye itmektedir. Bu “*servet etkisi*”dir.
3. Genelleşmiş belirsizlik – “*güven kaybı*” – tüketim ve yatırım davranışları üzerinde etkili olmaktadır.
4. Gayrimenkul krizi bu haliyle genel ekonomik yavaşlamaya katkıda bulunmaktadır.
5. Değişik koruma planlarına tahsis edilen hatırı sayılır tutarlar kamu harcamalarında bir azalma ya da vergilerde bir artış gerektirecektir.
6. Son olarak, yavaşlama dünya ekonomisine ticaret ve yatırım aracılığıyla yayılmaktadır.

Tüm bu mekanizmalar şu anda iş başındadır ve krizin etkilerini finansal alanın çok daha ötesine yaymak üzere krizin diğer boyutlarıyla (petrol vb.) bileşmektedirler. Öyleyse finansla

reel ekonomi arasında sızdırmaz bir duvar yoktur zira finans, neoliberal kapitalizmin asli bir parçasıdır.

Kriz Nereye Gidiyor?

Bu krizin bizi nereye götürdüğünü söyleyebilmeyi istemek bugün için erken (ve kendini beğenmişlik) olacaktır. Buna karşın krizin boyutu [genliği] normale bir dönüşü ihtimal dışı kılmaktadır. Her halükarda bir şeyden emin olabiliriz, o da ABD modelinin bizatihi temellerinin kriz tarafından yeniden tartışma konusu haline getirilecek olmasıdır. Bu model dışta ticaret açığı ile içte tasarruf açığı olmak üzere ikili bir açığa dayanır. Her iki durumda da finans bu dengesizliklerin yönetiminde temel bir rol oynar: içeride borçlanmanın özellikle ipotek piyasasında büyümesini mümkün kılmış olan odur; dışarıdaysa, ödemeler dengesinin korunmasını güvence altına alma işlevi vardır. Ama şayet finanstaki balon sönmeye başlarsa, bu büyüme tarzının bizatihi temelleri ortadan kaybolur: hane-halkı borçlanması bundan böyle tıkanmıştır ve sermaye girişleri artık garanti değildir. O halde, finansal kriz kendisini ABD’de büyümede – dünyanın geri kalanına da sirayet edecek olan – kalıcı bir yavaşlamayla açığa vuracaktır.

Fakat aynı zamanda bunun yerinin neyle doldurulabileceğini kestirmek de pek mümkün değildir. Ücretlerde üretkenlikteki artışa koşut bir yükselmeye, gelirin daha az eşitsiz bir bölüşümüne ve dış ticaretin yeniden dengeye kavuşturulmasına dayanan bir “Fordizm” biçimi sahici bir alternatif olabilecektir. Böylesi bir modeli soyutta tasavvur etmek mümkündür ne var ki bu, toplumsal ilişkilerde şu an için ulaşılabılır olmayan bir tersyüz oluş gerektirir. Şayet Obama bugün muhtemel görüldüğü gibi seçilirse, onun “*Rooseveltil*” bir program uygulayacağına güvenmek olanaksızdır zira onda eksik olan sadece siyasi irade değildir, koruma planı bütçeye kalıcı bir ayak bağı oluşturacağından, aynı zamanda bunun imkânlarından da yoksundur.

ABD modelinden çıkışın somut biçimlenişleri dünya ekonomisinin geri kalanı üzerinde de sonuçlara sahip olacaktır. İlk bilinmeyen doların paritesine ilişkindir. Bunun düşmeye devam etmesi, ABD ihracatlarına canlılık kazandırmanın ve ticaret açığını azaltmanın bir yolu olduğundan, ama bunun yanı sıra ABD kamu borcunun kalite kaybına uğraması nedeniyle de gerekecektir. Gelgelelim bu, resesyonu, genelinde alındığında aşırı-değerli bir Avro kuruna duyarlı olan Avrupa’ya ihraç etmek anlamına gelir. Dolardaki bu düşüş ya da hatta bugünkü kurunun korunması bir başka soruyu akla getirir: acaba sermayeler ABD’ne akmaya devam edecek midir? Yükselen piyasalarla petrol üreticisi ülkelerin, yetersiz bir kârlılık veya giderek artan riskler nedeniyle belli bir anda bu sermayeleri akıtmayı durdurmaları tehlikesi mevcuttur. Öte yandan, doların değer kaybına oynamak pek hayırlarına olmaz zira bu durumda daha önceden Dolar cinsinden yatırıma gitmiş varlıkları da değer kaybedecektir.

Bir başka etmen de aynı şekilde hesaba katılmalıdır: eğer ABD ekonomisi kalıcı olarak yavaşlayacak olursa, yükselen ülkeler için önemli bir pazar kurumuş olacak ve bu durum onları iç-pazar odaklı bir büyümeye zorlayacaktır. Aynı hızda gelişmeyecek bu farklı etmenleri ağırlıklandırmak zordur, yine de iki tahmin yapmak mümkündür:

1. Krizden çıkmak için gereken süre finans sektörünün kurtarılmasına hasredilen tutarların devasallığıyla orantılıdır. En olası yörünge, daha önceki finansal zayıflamalar sırasında tanık olunanlarla hiçbir benzerlik taşımayan batırılmış meblağların emilmesinin uzun yıllar alacağı Japon usulü bir senaryodur. Eğer hiçbir alternatif önlem dayatılmazsa, kapitalizm, en azından gelişmiş ülkelerde bir yavaş büyüme ve toplumsal gerileme durumuna demir atacaktır. Kelimenin sözlük anlamında ekonomik resesyon halihazırda sürüyor ve bu resesyonun nesnel belirleyenleri, örneğin otomotiv sanayiinin krizi, nöbeti finansal karışıklıktan devralmaktalar.

2. Büyük iktisadi oyuncuların krizin sonuçlarını birbirinin üzerine yıkmak için yoğun mücadelesi krizden çıkışa damgasını vuracak. Bu, toplumsal alanda sermayenin ücretler ve sosyal bütçeler üzerinde artan baskısı anlamına geliyor. Uluslararası düzeyde, büyük güçler arasındaki ticari ve ekonomik savaş yeni bir boyut kazanacak ve Almanya Maliye Bakanı Peer Steinbrück'ün söylediği gibi: “ABD dünya finansal sisteminin süper-gücü statüsünü yitirece”ğinden dünya ekonomisinin parçalanması yönünde bir eğilim yaratacak.

Avrupa Dogmalarının Sınanması

Kriz sırasında rekabet sürüyor. Hükümetlerin demeçlerinde ve kararlarında her kafadan bir ses çıkması kısmen şu ikilemi yansıtıyor: bir taraftan herkes krizin küresel çözümleri zorunlu kıldığını anlamış durumda, ama aynı zamanda herkes işin içinden hiçbir zarara uğramadan çıkmanın ya da hiç olmazsa her şeyi tümünden yitirmemenin peşinde. Bu, tekil sermayeler için açık biçimde doğru ve Paulson planının özel şartlarının tartışılması da aynı şekilde şu soruya ilişkindi: tüm finansal kurumları mı yoksa sadece “*topal ördekleri*” mi kurtarmak gerekir? Fakat bu, özellikle o meşhur küresel yönetim düzeyinde geçerli ve herkes ulusal çıkarların daha güçlenmiş biçimde yeniden ortaya çıkışını saptayabilmiş durumda.

Dünya pazarında konuşlanmış sermayelerin limana dönmeleri ve kendi ulus devletlerinin şemsiyeleri altına sığınmaları kendileri için çok hayırlı olacaktır. Yine de “devletin dönüşü”nden bahsetmek mümkün değildir çünkü devlet her daim burjuvazinin çıkarlarının, başka çare kalmadığında başvurulacak, nihai garantörü olmuştur. “İmparatorluk” üzerine tezler sınırlarını bir kez daha ortaya koyarlar: küreselleşme ne sermayeler arası rekabeti ve kapitalistler-arası çekişmeyi ortadan kaldırmış, ne de bir dünya kapitalist hükümetinin kurulmasına yol açmıştır. Avrupa’da, eşgüdümde karşılaşılan zorluklar krizin etkilerine eşitsiz derecede maruz kalmaya bağlıdır ve sahici bir Avrupa sermayesinin yokluğunu açığa vurur. Piyasaya likidite temin etmek söz konusu olduğu müddetçe, Avrupa Merkez Bankası, kuşkusuz nokta atışlarla, müdahalede bulunabilmiştir. Ama iş bütçeye kaydedilecek harcamalara gelince, Avrupa Birliği’nin kendisini böylesi bir krize göğüs germenin imkânlarından “*anayasasına-uygun-biçimde*” yoksun bıraktığı görülmektedir. Avrupa ölçeğinde bir koruma planı arzu eden Fransa ile her koyunun kendi bacağından asılmasını salık veren Almaya veya İrlanda arasındaki mesafe açılmaktadır. Şayet kriz genlik kazanacak olursa bu ayrılıklar kuşkusuz geçici olarak aşılabacaktır. Gelgelelim kriz yine de neoliberal Avrupa inşasının bizatihi ilkelerini kalıcı biçimde yeniden tartışma konusu yapmış olacaktır. Bunun dışında, Avrupa ekonomisinin yapısal zayıflıklarını belirgin hale getirecektir: orta vade de dahi “*kötümserlik zorunludur*” 5.

İşçiler Üzerindeki Etkiler

Bugün her şey kriz sanki herkesi aynı tarzda vuran doğal bir afetmişçesine cereyan ediyor ve Fransız Başbakanı Filon milli birlik çağrısı yapmaktan geri kalmıyor. Herkesin kendisini bir spekülâtör yerine koyması için panik havasından yararlanılıyor. Banka iflasları en mütevazı mevduat sahiplerini dahi hedefleyen bir tehditmiş gibi takdim ediliyor. Tüm bunlar elbette bir komplonun parçası değil ama sorulması gereken doğru soruyu; “bedeli kim ödeyecek?” sorusunu sormakla özetlenebilecek muhtemel toplumsal kazanç/kayıpları gizlemeye katkıda bulunuyorlar.

Mülk sahiplerinin anlayışına göre çoktan en ön safta olması gerekenler emekçilerdir lakin tasarruf sahipleri olarak değil ücretli ve emekli olarak. Kriz şimdiden ABD’de milyonlarca

5. Patrick Artus, “Peut-on être très pessimiste sur la situation économique, à moyen terme, de la zone euro?”, *Flash Natix* n°420, 2008, <http://gesd.free.fr/flas8420.pdf>

hanenin varını yoğunu yitirmesine yol açmış durumda ama öncelikle ABD ve İngiltere gibi emeklilik fonlarının en gelişkin olduğu ülkelerin emeklileri açısından çok vahim sonuçlarla yüklü. Bu iki ülkede sistem zaten iflasın eşiğindeydi ve borsanın düşüşüyle birlikte emeklilik fonlarının reel değerinin çökeceği açıkça ortada. Buradan alınacak bir ders var: emeklilik ikramiyesiyle borsada oynamak kesinlikle çok kötü bir fikirdir ve her türlü koruma planının olup bitenlerin, Paulson planında tabi ki eksik olan bu veçhesini hesaba katması gerekecektir.

Ücretliler pusuda bekleyen ikili bir saldırı tehdidi altındalar: doğrudan, çünkü işletmeler finansal zararlarını, enflasyon risklerini, petrol fiyatını bahane ederek ve genel belirsizlik ortamından yararlanarak, daha da katı ücret bloklarıyla telafi etmeye kalkışacaklardır. Aynı zamanda, kendi iflaslar ve tensikatlar furcasını yaratacak olan finansal krizin reel ekonomi üzerindeki dolaylı etkilerine de maruz kalacaklardır. İstihdamın yok edilmesi ABD’de ve Fransa’da şimdiden başlamış durumdadır. Ücretliler aynı şekilde sosyal harcamalarda, koruma planlarının yükünü telafiye yönelik indirimin de ilk kurbanları olacaklardır.

Finansın Kökünün Kazınması ve Toplumsal Kalkan

Kriz finansallaştırılmış kapitalizme antikapitalist ve/veya alternatif küreselleşmeci bakış açısından yöneltilen eleştirileri apaçık biçimde doğrulamış bulunuyor. Daha dün finansın faydalarına övgüler düzen iktisatçıların hepsi bugün onun zorunlu kuralılaştırılması [régulation] üzerine palavralar savurmaktalar. Fransa’da Sarkozy ipotek kredilerinin geliştirilmesini programına koymuş olduğu halde, kapitalizmin aşırılıklarını ifşa edecek yeterince sert kelimelere sahip değil. Demek ki ideolojik manzara büyük bir hızla yepyeni bir görünüme bürünmektedir ve neoliberalizmin savunucularının bozgunundan destek almak gerekir.

Ama bununla birlikte kriz alternatifler için kendiliğinden elverişli bir iklim yaratmamakta. Meslek değiştirmiş neoliberallerin hepsi bolca gevezelik edip durmakta ve şeffaflık, ihtiyatlılık rasyoları, mevduat ve yatırım bankalarının birbirinden ayrılması, menkul değerleştirmenin yeniden bilânçoya dâhil edilmesi, yöneticilerin kârdan aldıkları payın sınırlandırılması, [risk] derecelendirme kurumu, muhasebe normlarının reforma tabi tutulması vb. temelinde kendi ideolojik kurtarma planlarını çoğaltmaktalar.

İçlerinden birinin dediği gibi “*kapitalizmi kapitalistlerden kurtarmak*” 6 söz konusu. Bu öneriler temelde programı bundan ibaret olan sosyal-liberal solun dengesini bozmakta. Ne var ki bu, esas meselelerden uzaklaştırma tehlikesini dahi barındıran bütünüyle asgari bir programdır. İleri sürülen önerilerden, vergi cennetlerinin yasaklanması gibi bazıları savunulmalıdır ama bunların uygulamaya konulması konusunda finans yetkililerine ve hükümetlere güvenmek aptallık olacaktır. Bu önerileri, finansın kökünü kazımayı hedefleyen ve toplumsal sorunu ilk sıraya koyan daha geniş bir projeye dâhil etmek gerekir. Bir kez daha, finansallaşmanın nihai kaynağı çoğunluktaki toplumsal ihtiyaçların tatminin reddidir. O halde, finans balonunu onu besleyen muslukları kapatmaksızın geri dönülmez biçimde patlatmak mümkün değildir.

Bu yönelim ülkelere göre farklı biçimlenişlere bürünebilir. Avrupa’da bu yönelim iki eksenli bileştirebilecektir. Bunların ilki bankaların kamulaştırılmasıdır. Ama zaten onların yapmakta oldukları tam da bu diye itiraz edilecektir. Argümanı tersine çevirmek mümkündür: bu tam da bunun olanaklı olduğunu kanıtlar! Ve tanık olduğumuz kamulaştırmalar zararları toplumsallaştırmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar ve özelleştirilmiş finansı kurtarma işlevine sahiptirler. Sahici bir kamulaştırma karşılığında bir şey ödenmeden yapılmalı ve krizden, krizde kaybetmiş olsun ya da olmasın tüm finansçılar sorumlu olduğundan sistemin

6. Luigi Zingales, “Why Paulson is Wrong”, Eylül 2008, <http://gesd.free.fr/zingales.pdf>

tamamını kapsamalldır. Aksi takdirde olsa olsa bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına bir devlet yardımından söz edilebilir.

Fransa'da zenginleri vergilendirmeden koruyan vergi kalkanına göndermede bulunarak ikinci ekseni toplumsal kalkan olarak adlandırmak mümkün olabilecektir. Tabiî ki ücretlileri krizin etkilerinden korumak söz konusudur zira hiç kimse yüzü kızarmadan onların bu krizde herhangi bir sorumlulukları olduğunu iddia edemez. Aynı zamanda, gelirlerin başka türlü bir bölüşümünün temellerini atan ve ilksel bir sosyal adalet fikrinden destek alan önlemler tasarlamak gerekir. İşletmelerin bir yandan hissedarlarına devasa temettü meblağları öderken, diğer yandan da işten çıkarmalara, istihdamı eğretileştirmeye ve ücretleri dondurmaya devam edecekleri bir durum ihtimal dışı bırakılmalıdır. Fransa örneğinde, işletmelerin ödedikleri net kâr payları 1982'de toplam ücretlerin %4,4'üne karşılık gelirken, bu oran 2007'de %12,4'e çıkmıştır.

O halde kriz, temettülerin ücretler hanesine bir karşıt-aktarımını başlatmanın fırsatıdır. Ücretleri dondurmak yerine, temettüleri bugünkü düzeylerinde dondurmanın ve bunları ücretlilerin denetiminde başka kullanımlara yönelik yardımlaşma fonlarına aktarmanın zamanı gelmiştir. Bu meblağlar, demokratik olarak tartışılacak oranlarda, işsizlerin gelirlerinin korunmasında (temettülerin yasaklanması tensikatların yasaklanmasını böylece finanse edebilecektir) ve sosyal güvenliğin, sosyal bütçelerin ve kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılabilir. Bir başka önlem ücretlilerin satın-alma gücünün korunmasını, bunu reddedecek işletmelere yapılan devlet yardımlarında uygun oranda kesinti yaparak dayatmaktan ibaret olacaktır. Krizin sorumlularına bunun bedelini ödetmeye muktedir olan ve zenginliklerin daha iyi bir paylaşımının temellerini atabilecek yegâne önlemler bu tür önlemlerdir. Söz konusu olan harcanması muhtemel meblağlar 90 milyar Avro tutarındadır: bu Fransa'nın GSYİH'nın %5'idir yani ABD'de Paulson planının öngördüğü 700 milyar dolarla [GSYİH'nın %si olarak] tamı tamına aynı orandadır.